

De danske landsvin og landracesvin før, nu og i fremtiden.

Af Birgit Bak maj 2004

Tidligere forstander ved den Kgl. Veterinærskole fra 1801, Erik Viborg skrev i den første uddybende bog om svin i Danmark: "Veiledning til Svinets behandling som Huusdyr" udgivet i 1804, følgende i sin indledning: "Af alle vore Huusdyr har Svinet mindst tildraget sig kyndiges Opmærksomhed. Dets Behandling har været overladt til vankundige Svinehyrder, og det er selv hos oplyste Nationer blevet holdt for en vanærende Haandtering, at befatte sig med de Operationer, Mennesker underkaster dette Dyr." Denne udtalelse til trods har svinet formået at overleve som art og i et utal af variationer. I dag er det desværre således, at variationerne inden for arten bliver mindre og mindre. Grundet den globale handel med avlsmateriale samt avlsmål, der i hovedtræk stræber efter øget effektivitet i produktionen. Derfor er det også nok så vigtigt, at vi **bevarer alle diversiteter** af de restpopulationer, vi bl.a. her i Danmark har i den gamle sortbrogede og uforædlede landgris samt i det mere industrielt udviklede landracesvin anno 1970.

Allerede i 1500-tallet spillede det tamme svin en rolle i folkets bevidsthed. Dette kan man tydeligt se, hvis man bevæger sig rundt i de danske kirker og ser på kalkmalerier. I Skivholme Kirke ser man et noget grotesk kalkmaleri af en gris, der spiller lut. Og i Hald Kirke ser man en vildmand trække en gris i halen. Denne gris har sjovt nok meget tydelige titter (patter eller matter) på halsen.

Erik Viborg skrev i sin bog: "Af det tamme Svin haves flere Afarter som fortjene Dekonomens Opmærksomhed. Nogle blive overmaade store, give meget Flæsk og Fedt, og herhid høre det store Engelske Sviin, det normadiske, det danske og tyske Sviin. Andre er smaa og meget frugtbare, som det chinesiske, og det lavbenede sorte Sviin, og atter andre udgjør et Mellemslags som det sortbrogede og Mangalitzerne."

E.V. fortæller om Den engelske store Svinerace at den har lange brede nedhængende ører, en meget lang krop, brede sider, gråhvid eller gulhvid, sjældent broget, og har undertiden patter under halsen.

Han skriver, at Danmark har i almindelighed to slags svin. Det store som findes i Jylland og et mindre på Sjælland. Det jydsk er langt, noget krumrygget, højbenet med svagt nedhængende ører. Det giver i andet år 12 – 20 Lpd. flæsk. Det sjællandske er lille, har opretstående ører, en kort krop og en stærkt børstefuld ryg. Fedet i andet år vejer det 6 til 9 Lpd. Han skriver desuden om det chinesiske svin, som er lavbenet, langt med bug næsten ned til jorden, sort, sortgrå undertiden sortstribede. Det er overmåde frugtbart. Man har gode erfaringer med blandinger af dette svin samt det jydsk og sjællandske svin.

Beskrivelsen af det lavbenede sorte svin er, at dette har et kort hoved med tykke kæber, en rynket pande med folder over øjnene, en bred og lige ryg uden børster. En lang krop med tynde sorte hår. Ørene er korte, noget tilspidsede og næsten opretstående. De er mere tamme og mindre rodende end vores danske svin. E.V. beskriver, at der i denne race også findes nogle, som er ganske ildrøde, uagtet at forældrene er sorte. Racen stammer oprindeligt fra Portugal. På gammel Kjøgegaard skulle denne race have levet, hjembragt fra det holstenske. Det beskrives at selvom børsterne er sorte, så er sværen dog ej sort, når de er skoldede. På øen Endelave skriver E.V. at der findes en lavbenet svineslags som i trivelighed og størrelse meget ligner dette svin.

Mangalitzærne som oprindeligt stammer fra den europæiske del af Tyrkiet er i dag bedre kendt fra Ungarn, hvor man opdrættede disse dyr i stor stil. E.V. drager sammenligning med det bosniske vildsvin og mangalitzærne. E.V. skriver at racen er lidet kendt og fortjener mere opmærksomhed. I det Bayerske fortærede man dengang mange svin af denne race. Men her i Danmark har den ikke haft den store indflydelse.

Det beskrives at den brogede svinerace er fremkommet ved at blande det tamme svin med det siamske, eller lavbenede sorte eller med vildbassen. Desuden har man til Helsingør hjembragt dyr af Berkshire racen, hvor den videre er blevet udbredt til Frederiksborg og andre steder. Sverige har haft lignede sortbrogede blandinger. Endvidere er der via Boston indført nordamerikanske sortbrogede svin med høj manke som hos vildsvinet.

Der findes kun meget sparsomme oplysninger om svinets udbredelse i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede. Svinet havde ikke den store økonomiske betydning og der gjordes derfor ikke meget for at forbedre bestanden. I Amtsbeskrivelser vedr. Landbruget kan man dog fra Odense Amt i 1843 beskrevet af Hofman Bang læse, at svinet der er gået meget frem i de senere år. I stedet for de langbenede tykhudede svin med små skinker og spidst hoved, som førhen var almindelige, så man som oftest blandinger af engelske, meklenborgske og holstenske stammer, som udmærkede sig ved at have flæsken på de rette steder og ved deres lave ben, tynde hårlag, nedhængende ører og store trivelighed. Steen Steensen Blicher beskriver i 1830 for Viborg Amt, at der af de ægte jydsk svin endnu udføres mange sydpå, men at i øvrigt englændere og portugisere også har indtrængt sig i svinestanden på den egn, muligens til ingen skade, thi skønt de ikke er store som vore egne, er de mere trivelige. Disse amtsbeskrivelser er udpluk fra Landbrugets Ordbog 1914. Beskrivelserne vidner om meget forskellige opfattelser og opdrætsmetoder i de enkelte egne med stor biologiske mangfoldighed til følge. Noget man nok ikke dengang spekulerede så meget over. Der berettes desuden om at man i 1830'erne på Vesteregnet fra opdræt til eget brug gik over til at opdrætte grisesøer. Afkommet fra disse solgtes i 3 måneders alderen på markeder i Husum og Tønder.

Som man kan læse af ovennævnte, har der gennem flere hundrede år været import af svin til Danmark fra fjernt og nært, ligesom der også er blevet sendt grise herfra til andre lande. Svinene levede frem til ca. 1850 af køkkenaffald, resterne efter høst samt olden fra skoven. En kummerlig tilværelse, hvor meget var overladt til tilfældighederne. Omkring året 1850 overgik dansk landbrug fra hovedproduktion af korn til hovedproduktion af mælk. Ud af denne omlægning og

med udviklingen af mælkeproduktionen især i form af smør fremkom nogle "spildprodukter", nemlig skummetmælk og valle. Disse produkter kom svinebestanden til gode, da de sammen med roer og lucerne blev brugt til at fodre svinene med. Endvidere begyndte man at importere store mængder russisk byg og majs, som også svinene nød godt af. Fra perioden 1850 til 1880 blev det jyske svin tilført en del blodfornyelse fra især Slesvig, Holsten og Lauenborg, hvor svinebestanden var triveligere. Efter krigen i 1864 begyndte Danmark at eksportere betydelige mængder af både levende svin og flæsk. I 1887 lukkede Tyskland helt af for importen af begge dele. For at tilpasse sig det engelske marked, hvor man allerede var begyndt at eksportere kød til, importerede man i årene fremover en del yorkshire svin. I 1890 lukkede Tyskland dog atter op for importen af levende svin. Men, allerede i 1895 var det ikke mere levende eksport, men kødeksporten der havde betydning for den danske svineproduktion.

Eksporten til Tyskland faldt drastisk i førnævnte periode, hvorimod eksporten til England steg med lynets hast, således udgjorde eksporten af flæsk til England i 1914 90 pct. af den samlede eksport. Derfor skete der også i denne periode en drastisk ændring af kravene til slagtekroppen. Fra at skulle være kompakte med stort spæklag til det tyske marked, skulle man nu avle efter lange, slanke dyr med meget lettere knogler og mindre spæk til det engelske marked.

I 1908 skriver dyrlæge H. P. Hansen i bogen "Husdyrenes Sundhedspleje: "De Racer, der i de senere Aartier har været fremherskende her i Landet, er: det gamle danske Landsvin med høje stærke Ben, meget lang tryne, store hængende Øren og stor Frugtbarhed. Farven hvid eller sortbroget." Eksteriør-beskrivelsen svarer meget godt til den forestilling, jeg fornemmer mange af nutidens avlere af sortbrogede svin har, når de skal udpege egnede avlsdyr i deres besætninger. I 1896 startede statskonsulent P.A. Mørkeberg en opdeling af den eksisterende svinebestand. Han foreslog at man skulle dele avlsdyrene op og lave centre for henholdsvis landracesvin og yorkshiresvin. Landracesvinene var frugtbare og sunde, yorshiresvinene gav den helt rigtige kødkvalitet til det engelske marked. Ved fremavlen af svin til slagting skulle bruges blandinger af disse to racer. Det var ikke så let, at lave såkaldte rene landracesvin, men det lykkedes i løbet af et par årtier at fremavle en lang slank gris, med lidet fedtlag og oveni købet et ekstra ribben, som kom eksporten af bacon til især det engelske marked til gode. Det er den gris vi i dag kender som Dansk Landracesvin anno 1970. De sorte børster var ikke ønskede, hvorfor man ved udviklingen af landracesvinet bevidst fravalgte sortbrogede avlsdyr. Dog kunne der indimellem forekomme sortbroget afkom, da egenskaberne stadig lå i forældredyrene.

Der findes kun meget sparsomt litteratur omkring sortbroget dansk landsvin op igennem det 20. århundrede. Dette skyldes, at man ikke i det etablerede avls-miljø ville anerkende racen p.g.a. de sorte børster og det større spæklag. Enkelte avlere holdt dog stædigt fast i den sortbrogede. I en artikel af K. Ingvorsen fra 1930 kan man læse om hvorledes Folketingsmand Clausager kom ind på avl af Sortbrogede Svin. Dengang fandtes en forening, der hed Landsforeningen for Opdrættere af Sortbrogede Svin. I slutningen af det nittende århundrede var de mest kendte besætninger af sortbrogede at finde på Havdrupgaard og på Vestermosegaard, Klippinge.

I 1961 satte en sortbroget so hos Axel Egede ved Korsør rekord, da den med et par dages mellemrum fødte i alt 34 smågrise, hvoraf de 31 overlevede.

Det vi ved om de restpopulationer, der findes i dag, er at der er mindst to forskellige typer. På Oregaard på Fyn, går en besætning, hvor hovedstammen angiveligt er købt hos Hans Frimann på Falster i firserne og derfra videre skulle stamme tilbage fra den oprindelige Havdrupgaard - stamme. Der er ca. 50 søer og en orne for hver 3. - 4- so. Dette er en lukket population, der ikke har været tilført nyt blod i mange år, men som formentlig overlever pga. det relativt store antal orner. Dyrene er desværre p.t. ikke registrerede i offentligt regi, idet man i det danske bevaringssystem kræver, at disse skal være enkelttyrsmærkede, hvilket familien Benzon på Oregaard ikke har mulighed for i øjeblikket af økonomiske grunde. Da dette kræver mange flere indhegninger, bokse m.m. end man p.t. er i besiddelse af. Udover disse dyr er der omkring 50 søer og 25 orner registreret som aktive under Udvalget til Bevarelse af Genressourcer hos Danske Husdyr. Hovedparten af disse dyr stammer fra Vestermosegaard på Klippinge, men enkelte er da også købt på Oregaard i starten af halvfemserne. Vi ved, at der til Vestermosegaard er importeret enkelte Gloucester Old Spot fra England omkring 1930. Men, da denne også er en race af gammel afstamning, bør dette ikke have nogen betydning for bevarelsen af sortbroget dansk landsvin som en vigtig biologisk diversitet. Vi ved også, at enkelte avlere gennem tiden har iblandet den industrialiserede DL 1970. Dette har gjort, at vi i dag bl.a. ser både en kort og en lang type af sortbrogede svin i de registrerede besætninger.

Rent afstammingsmæssigt kan vi hos de enkelte avlere heldigvis stadig få oplysninger om, hvor deres dyr er købt. Men, desværre er det således at de registrerede stambogsoplysninger kun går tilbage til starten af 1990'erne. Dengang fandtes en avlsforening for de sortbrogede, hvor undertegnede i skrivende stund, forsøger at skaffe noget mere detaljeret materiale om de enkelte besætningers oprindelse; men det er et større detektivarbejde.

For at kunne skille de to linier ad, ville det være dejligt om man kunne DNA-teste, alle avlsdyr. Dette for at sikre bevaring både af den gamle type, som en særskilt linie, evt. finde flere avlsdyr af samme type, og undersøge eventuelle genetiske forskelle på den nyere og den ældre type. Begge linier bør naturligvis, af hensyn til den biologiske mangfoldighed, bevares. Sjovt nok er man i øjeblikket ved at kortlægge svinets gener netop her i Danmark. For mig at se, ville det da være indlysende, at man også inddrog de oprindelige svineracer i en sådan kortlægning.

Dansk Landrace anno 1970 har det ikke så meget bedre end den sortbrogede. På trods af man har ført lukkede stambøger på disse dyr frem til starten af 1970'erne, er de stamoplysninger, vi har i dag også kun fra starten af 1990'erne; men igen kan vi heldigvis stadig få oplysninger fra besætningsejerne om oprindelsen. I de restpopulationer der findes, er der i dag temmelig stor variation i eksteriøret. Derfor ville det være ønskeligt om man ved DNA-test kunne finde evt. forskelle i DL 1970. Med hensyn til antallet af avlsdyr har DL 1970 overhalet den sortbrogede, hvilket

nok især skyldes, at kødet er mere magert og derfor giver en bedre betaling, når man skal levere til slagteriet, fordi man ikke kan afsætte alt som avlsdyr.

For begge racer gælder, at der skal ske noget virkelig drastisk, hvis de skal kunne overleve.

En af mine store visioner på de gamle danske svineracers vegne er bl.a. at vi skal i gang med afsætning af kød, fra de dyr, der ikke skal bruges til avl. Kødet skal ikke "bare" sælges som svinekød, men skal afsættes på lige fod med andre specialiteter som f.eks. vildsvin.

Ved en pilot-afprøvning af kød fra sortbroget landsvin, på Slagteriernes Forskningsinstitut i 1999 faldt bl.a. følgende positive ord om kødet: Kødet er mere mørkt, fedtet er mere sprødt når det er stegt, ved stegning er der "karamel i luften". Den slags afprøvninger kunne jeg godt tænke mig, at man fik formaliseret en hel del mere, e.v.t. med løbende aftaler mellem avlergruppen og slagterierne, således man har mulighed for at kunne levere slagtedyrene, når der er behov for det.

Udover dette skal vi have avlerne gjort mere aktive, omkring at støtte hinanden i avlsarbejdet. Vi skal have fundet nye avlere, som når de går i gang, kan føle de er en del af et større fællesskab og fra starten få forståelse af vigtigheden af at bevare de gamle svineracer. Vi skal have gang i mange flere avlsorner, og vi skal have lagt fælles avlsplaner. Det bliver højst sandsynligt nødvendigt at gøre en særlig indsats for at redde den sortbrogede stamme på Oregaard. Der mener jeg, man bør kigge på, at nogle lande accepterer bevarelse af en bestand på besætningsplan uden nødvendigvis at registrere de enkelte avlsdyr. Desuden bør man undersøge, hvilke muligheder der findes, for at yde hjælp til mærkning, registrering og opdeling af dyrene. Kort sagt, vi skal virkelig trække i arbejdstøjet. For at kunne lave et ordentligt stykke arbejde, bliver vi avlere nødt til at give hinanden den fornødne "arbejdsro". Dette handler ikke om hvem, der skal have hvad, for hvilket stykke arbejde, eller "han får mere end mig." Ej heller handler det om, at "mine dyr er bedre end dine". Det handler om at bevare så meget som overhovedet muligt, af den biologiske diversitet, der findes i de gamle danske svineracer. Vi skal med andre ord koncentrere os om målet i stedet for manden. Vi skal skabe respekt, om det vi går og laver.

Det er muligt, at man ikke i dag, i det etablerede avlssystem, mener at kunne få brug for generne fra de gamle svineracer. Det er sikkert også rigtigt, at hvis det danske avlssystem bryder sammen, så kan man ikke bare redde det hele, ved at tilføre gener fra gamle racer. Men, skulle systemet bryde sammen, pga. genetiske fejlpositioner, så kan man jo ikke bare tage en moderne svinerace og så ved tilbagekrydsning genskabe tabte gener. Her er det altså kun, det oprindelige materiale, hvor arveegenskaberne er intakte, der kan bruges til at genopbygge tabte avlsmål.